

VIA

BERLIN

*“If norms are what let us
appear in the world at all,
then who disappears at
their borders?”*

– Judith Butler

een unieke
coproductie tussen
Via Berlin, Ragazze
Quartet en Conny
Janssen Danst

ONDERZOEKSRESULTATEN NORMALITY NO MORE

ONTROERT, ONDERZOEKT, VERBINDT

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING		P. 6
HOOFDSTUK 1	Vorbereiding	P. 8
HOOFDSTUK 2	De artistieke vertaling	P. 13
HOOFDSTUK 3	Het omlijstende wetenschappelijke onderzoek	P. 18
HOOFDSTUK 4	Resultaten	P. 25
HOOFDSTUK 5	Conclusie	P. 41
HOOFDSTUK 6	Reflectie	P. 43
HOOFDSTUK 7	Bijlages	P. 49
HOOFDSTUK 8	Bronnen	P. 51

*“These kinds of performances...
like being hit in the head and then
watching the stars swirl”*
– publieksreactie

INLEIDING

Dit onderzoek werd uitgevoerd als omlijsting rondom de voorstelling Normality No More, en opgezet en uitgevoerd door wetenschapper Daan Blankenstijn, Dagmar Slagmolen (Via Berlin) en digital creator Jeroen Janssen (Via Berlin).

De voorstelling is een coproductie van Via Berlin, Ragazze Quartet en Conny Janssen Danst.

In totaal deden 12.000 mensen mee aan het onderzoek. Met de hulp van hun antwoorden en reacties is deze publieksvriendelijke publicatie tot stand gekomen.

Wat betekent ‘normaal’ eigenlijk? En wie heeft het recht om dat te bepalen?

In Normality No More – een zintuiglijke samensmelting van muziektheater, moderne dans en klassieke muziek – werd het publiek uitgedaagd om ideeën over normaal en anders-zijn opnieuw te bevragen.

Drie topgezelschappen, Via Berlin, Ragazze Quartet en Conny Janssen Danst, brachten samen een indringende ervaring die de wereld door een neurodiverse bril liet zien. Waar bevind jij je op het spectrum?

Om deze vraag nog verder uit te diepen, initieerde Via Berlin rondom de voorstelling een live wetenschappelijk onderzoek. Daarmee werd onderzocht hoe het publiek aankijkt tegen neurodivergentie, in hoeverre men ermee bekend is, en of de voorstelling het bewustzijn hierover wist te vergroten. Ook vormden de vragen van het onderzoek een aanknopingspunt voor een groter en langer gesprek.

HOOFDSTUK 1

VOORBEREIDING

Wat als je woorden kunt proeven? Als woensdag voor jou geel is? Wat als oogcontact je overspoelt? Of als je niet begrijpt waarom iedereen zo lang stil moet zitten? Of simpelweg: wat als je brein werkt in een ander ritme dan de wereld om je heen?

Deze vragen vormden het vertrekpunt van ons vooronderzoek voor de voorstelling *Normality No More*, waarin we onderzochten hoe verschillende breinen werken en wat dat betekent voor het contact dat je met anderen en de wereld om je heen kan maken.

“Ik vond het een heftige voorstelling die me deed nadenken over onze normen in de samenleving – waarom wij denken in ‘normaal’ en ‘afwijkend’”

- publieksreactie

Tijdens het maakproces werkten de makers samen met spelers van Theatergroep LeBelle, spraken we met mensen die zich niet vanzelfsprekend binnen het maatschappelijke kader van ‘normaal gedrag’ bewegen; mensen met autisme, ADHD, ADD, synesthesie, dwangneuroses, angststoornissen of andere vormen van neurodiversiteit, interviewden we specialisten en wetenschappers en keken en lazen alles wat we konden vinden. Niet om één op één een bepaald beeld te kopiëren naar het podium, maar om straks een ruimte op het podium te creëren voor de enorme verscheidenheid aan manieren van denken, beleven, reageren, voelen en zijn.

We onderzochten hoe normgedrag ontstaat, hoe afwijking wordt geconstateerd en gecorrigeerd en hoe de buitenstaander wordt gevormd door het niet voldoen aan een norm. We ontdekten hoe ongelooflijk divers beleving van klank, kleur, geur, smaak, taal, gezichtsuitdrukkingen en emoties kan zijn. En hoe je ruimte kan maken voor al die verschillende breinen om samen te komen en iets van elkaars diversiteit mee te krijgen.

De zoektocht kreeg vorm in de voorstelling zelf, in beweging, tekst, klank, muziek, decor, kostuums, licht en vragen. Wat naast overpeinzende teksten in de voorstelling, stelden we vooraf en naderhand ook vragen aan het publiek, voor zelfreflectie en voor het wetenschappelijk onderzoek waarmee we de voorstelling omlijstten. Ook liep parallel aan de tournee, een breed contextprogramma.

Voor dit verdiepende programma werkte Via Berlin samen met 240 studenten Interdisciplinaire Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (UvA), kunstenaars Madeline Hageman, Tyler Koudijzer, Sebastiaan Koudijzer, Kunstenaars van Cordaan, Osmel Herman van de Outsider Art Galerie, Cordaan, Sensa Zorg, Hecaton, de Diversity Officer van de UvA en wetenschapper Daan Blankenstijn.

Na alle overweldigend mooie en ontroerende reacties na de voorstellingen met het verdiepend programma, dat door meer dan 20.000 bezoekers werden bezocht, hopen we dat de uitkomsten van het onderzoek nog verder uitnodigen om met meer nieuwsgierigheid naar elkaar en de wereld te kijken. Want hoe bijzonder is het toch dat we zonder dat we het wellicht door hebben de wereld zo verschillend kunnen ervaren! In klank, kleur, geur, smaak, taal en fysiek contact en allerlei verschillende combinaties daarvan.

“Normality No More behoort tot die zeldzame theaterervaringen die lange tijd blijven nagalmen in het geheugen en het zenuwstelsel.”

- Theaterkrant

CONNY JANSSEN DANST, VIA BERLIN & RAGAZZE QUARTET

NORMALITY NO MORE

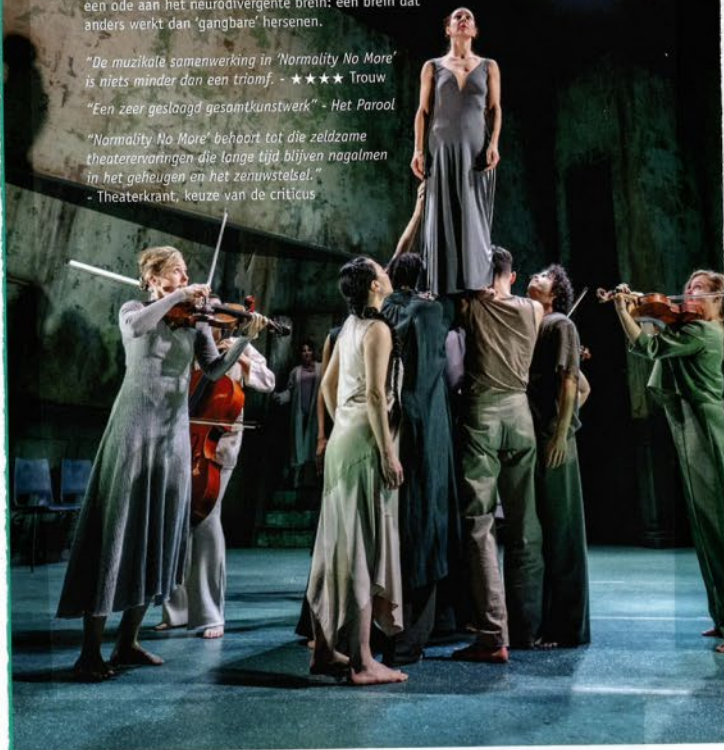
DO 20 T/M ZA 22 FEB, 20.30 UUR

In een unieke samensmelting van muziektheater, moderne dans, klassieke muziek en wetenschap brengen drie topgezelschappen een ode aan het neurodivergente brein: een brein dat anders werkt dan 'gangbare' hersenen.

"De muzikale samenwerking in 'Normality No More' is niets minder dan een triomf. - ★★★★★ Trouw

"Een zeer geslaagd gesamtkunstwerk" - Het Parool

"Normality No More" behoort tot die zeldzame theaterervaringen die lange tijd blijven nagalmen in het geheugen en het zenuwstelsel."
- Theaterkrant, keuze van de criticus

Verkadefabriek

AGENDA FEBRUARI - AGENDA FEBRUARI - AGENDA FEB

Woensdag 19/2 +/m Zaterdag 22/2

Wat vond u van de voorstelling?

FANTASTISCH IN ALLE TOONAARDEN. ECHT!

Wat prachtig! ☺

↓
Ikem!

MARJAN
VELTKAMP.

Talentvolle mooie
voorstelling !!!

Fantastisch! Een genot voor alle zinnen
☺

fasinerend geweldig
▽

Een voorstelling die je gezien
moet hebben
☺ Prachtig

HOODSTUK 2

DE ARTISTIEKE VERTALING

2.1 SYNOPSIS

Een bestseller in de klassieke muziek, Schuberts Winterreise, werd uitgebeend tot op het bot en weer opnieuw opgebouwd. In de oorspronkelijke Winterreise legt de hoofdpersoon een eenzame, winterse reis af nadat zijn liefde hem verlaten heeft. Op zoek naar innerlijke rust, maar gekweld en achtervolgd door herinneringen, blijft hij vertwijfeld achter op het ijs. In Normality No More smolten moderne dans, muziektheater en klassieke muziek samen tot een nieuwe versie van Winterreise: een ode aan het divergente brein en een oproep tot begrip en empathie voor mensen die de wereld anders ervaren dan de grote massa.

In Normality No More vertolkten alle dansers, musici en acteurs een personage geïnspireerd op zowel persoonlijke ervaringen als wetenschappelijk onderzoek over neurodivergentie. De personages waren te zien als losse personen, en wellicht juist te ervaren als kleine onderdelen van één brein dat op verschillende niveaus werd geprikkeld.

Dat uitte zich in verschillende vormen van beweging (snel, staccato, versus traag en soepel) en in verschillende klankkleuren (harmonisch, klassiek, modern, poppy, traag verdrietig of juist woest emotioneel). Het kwam voort in soepel bewegende stoffen van de kostuums of juist strak als een korset en in de soms vervreemdende afmetingen van het decor (de gigantische deur versus het kleine deurtje).

Met de vertolking van het thema neurodivergentie, dat de makers zochten in al deze verschillende lagen en theatrale middelen, hoopten zij het publiek te laten ervaren hoe het zou kunnen zijn in het hoofd van een neurodivergent persoon. Hoe wonderlijk en fantastisch, maar ook hoe lastig, heftig of angst-aanjagend het kan zijn in de huid van mensen die wellicht vaak

als ‘vreemd’ en ‘raar’ worden bestempeld. In de hoop meer ruimte te maken om ook de unieke, veelzijdige en wonderlijke kwaliteiten van de neurodiverse mens te ontdekken.

Ragazze Quartet maakte van Winterreise, oorspronkelijk geschreven voor bariton en piano op een gedicht van Willhelm Müller, eerder al een versie voor bariton en strijkkwartet. In Normality No More stelde zij een veelkleurig ensemble samen met een ongebruikelijke combinatie van instrumenten en stijlen. Met een countertenor, jazz-zangeres, een strijkkwartet, elektronica, popzang, toetsen en slagwerk werd de muziek van Schubert omgebogen tot een compleet nieuw, neurodivers alternatief van pulserende electropop tot hypnotiserende strijkers glissando en Surinaamse dansritmes.

Deze contrasten komen ook terug in de choreografie van jonge maker Davide Bellotta. Hij was van 2011 tot 2019 één van de gezichtsbepalende dansers van Conny Janssen Danst. Met Normality No More maakt hij – onder de coachende leiding van Conny Janssen – zijn debuut voor de grote zaal.

Ria Marks weefde als eindregisseur alle verschillende lagen van muziek, dans en tekst in elkaar tot een surrealistisch, ontroerend geheel.

*“Mijn ziel lag op het toneel
en ik vond het jammer dat
het afgelopen was.”
- publieksreactie*

“Het Ragazze Quartet en Via Berlin leveren hun gelijkwaardige tekstuele en muzikale bijdragen en leggen eigenwijze, interessante accenten met de inbreng van stemkunstenaar Genevieve Murphy, tekstschrijver Lucky Fonz III en zangeres Ntjam Rosie.”

- Parool

HOOFDSTUK 3

HET OMLIJSTENDE WETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEK

3.1 WAT IS NEURODIVERSITEIT?

De verscheidenheid en variatie van de neurologische, cognitieve en psychologische ontwikkeling van mensen, met name op het gebied van het verwerken en gebruiken van sociale, linguïstische en zintuiglijke informatie (bron): in wetenschappelijke termen wordt dit neurodiversiteit genoemd.

Neurodiversiteit uit zich in allerlei vormen. Geschat wordt dat 20% van de gehele bevolking een vorm van neurodivergentie heeft (PsychoseNet, z.d.). De meest bekende vormen van neurodiversiteit zijn mensen die vallen onder het Autisme Spectrum Stoornis (ASS), Attention Deficit (Hyperactive) Disorder (AD(H)D) en Dyslexie.

In Nederland wordt geschat dat:

- ongeveer 3% van de mensen binnen het autismespectrum valt (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2025),
- 3–5% kenmerken van ADHD vertoont (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.)
- en zo'n 4% te maken heeft met een vorm van dyslexie (Berkel, 2023).

Deze vormen van neurodiversiteit zijn vaak onderwerp van studie, onderwijsbeleid en publieke aandacht. Ook synesthe- sie, een neurologisch fenomeen waarbij zintuiglijke ervaringen op ongewone wijze met elkaar verweven zijn, zoals het 'zien' van kleuren bij het horen van muziek of het proeven van sma- ken bij het lezen van woorden, valt onder de brede paraplu van neurodiversiteit.

Synesthesie is het verschijnsel waarbij een zintuiglijke waarneming ongewild één of meerdere andere zintuiglijke indrukken oproept. Hoewel het niet ongewoon is dat zintuiglijke waarnemingen onderlinge invloed hebben, is dit bij synesthesie dusdanig sterk dat bijvoorbeeld kleuren geproefd worden of geluiden gezien (Campen & Crétien, 2005).

Deze vormen komen in de populatie weinig voor.

- Ongeveer 0,2% - 0,5% proeft woorden
- 0,01% - 0,05% hoort kleur
- 1% - 2% associeert cijfers met kleur
- en slechts < 0,01% van de bevolking hoort een stem bij het voorlezen zonder dat men daar controle over heeft (Mens en gezondheid).

***“Fantastische combinatie
van disciplines, alles klopte,
tot tranen geroerd.”***

- publieksreactie

3.2 KUNST-MAATSCHAPPIJ-WETENSCHAP

Via Berlin is een muziektheatergezelschap dat interdisciplinaire projecten ontwikkelt rond urgente maatschappelijke thema's, waarbij kunst, wetenschap en samenleving actief met elkaar worden verbonden. Door artistiek werk te verweven met live wetenschappelijk onderzoek en samenwerking met maatschappelijke partners, ontstaat een gedeelde ruimte voor reflectie, ervaring en dialoog.

Met Normality No More wilde Via Berlin, in samenwerking met Ragazze Quartet en Conny Janssen Danst, inzicht geven in de diversiteit van menselijke beleving en prikkelverwerking. Door het samenspel tussen podiumkunsten, publieksonderzoek en samenwerking met onder andere de Universiteit van Amsterdam en Cordaan, werd het theater een plek waar kennis, empathie en ontmoeting samenkwamen.

De voorstelling maakte voelbaar wat vaak moeilijk in woorden is te vatten. Wetenschap werd niet ingezet als uitleg, maar als verdieping - en kunst niet als illustratie, maar als uitnodiging tot anders kijken en denken, tot meer nieuwsgierigheid. Zo beoogt Via Berlin een bijdrage te leveren aan maatschappelijke bewustwording en gedragsverandering, vanuit het geloof dat verbeelding een noodzakelijke rol speelt in het begrijpen van de ander.

3.3 INTRODUCTIE ONDERZOEK

Van 14 december tot en met 6 april werden er 36 voorstellingen van Normality No More gespeeld. De voorstelling liet de toeschouwers indirect en direct (onder andere door middel van een vragenlijst vooraf en na de voorstelling) nadenken over vragen als 'wat is eigenlijk normaal?' en 'wie bepaalt dat?', maar ook vragen als 'kunt u kleuren proeven'.

Van het publiek dat de vragenlijst rondom de voorstelling Normality No More heeft ingevuld identificeert 7178 zich als vrouw, 3016 als man en 202 als anders.

Aan de hand van de gestelde vragen hebben we tijdens de analyse naar een aantal specifieke uitkomsten gekeken. Zo wilden we weten welk deel van de bezoekers zelf een bepaald symptoom van neurodivergentie ervaart, en zo ja, of de voorstelling door die mensen anders werd ervaren dan door mensen die deze symptomen niet beleven.

Daarnaast waren we, net als in de vorige onderzoeken rondom de voorstellingen Acts of Citizenship en Huis G. benieuwd in hoeverre er sprake zou zijn van een 'onderdompelingseffect': in hoeverre veranderde men door onderdompeling in onze muziektheatervoorstelling in hun mening ten opzichte van een dit maatschappelijk onderwerp (in Normality No More betrof dit Neurodivergentie)?

Konden we bij het publiek meer nieuwsgierigheid en (zelf) reflectie opwekken door mensen onder te dompelen in ons project?

Neurodivergentie

De term **neurodivergentie** verwijst naar natuurlijke variaties in het functioneren van het menselijk brein. Het gaat niet om stoornissen of gebreken, maar om alternatieve manieren van denken, voelen, waarnemen en communiceren. Onder deze paraplu vallen meerdere vormen die vaak worden genoemd in het gesprek over neurodiversiteit:

- 1 Autisme (ASS)
- 2 ADHD / ADD
- 3 Dyslexie
- 4 Dyscalculie
- 5 Dyspraxie (DCD)
- 6 Tourette-syndroom
- 7 Synesthesie

We gaan in het onderzoek en de vragenlijst niet in op een specifieke vorm, maar richten ons op wat al deze vormen met elkaar gemeen hebben in zintuiglijke zin: de manier waarop prikkels worden ervaren, verwerkt en geïnterpreteerd. Daarom ligt de nadruk in de vragenlijst op beleving en niet op benoeming.

Neurodivergentie in ons eigen publiek

Het publiek werd allereerst, op een luchtige manier, onderworpen aan een korte vorm van zelfdiagnose door middel van het invullen van een reeks vragen; bijvoorbeeld of men woorden kon proeven, kleuren kon horen, cijfers bepaalde kleuren hebben en of men een stem hoort die voorleest wanneer zij een tekst lezen. Deze voorbeeldvragen hebben allemaal betrekking op kenmerken van verschillende varianten van synesthesie, een vorm van neurodivergentie.

Hoewel synesthesie slechts één van de vormen van neurodivergentie is, hebben we in dit onderzoek bewust gekozen om juist deze vorm centraal te stellen in de vragenlijst. Dat heeft vooral te maken met de artistieke insteek van de voorstelling. In *Normality No More* draait het niet om het vaststellen van diagnoses, maar om het invoelbaar maken van hoe zintuiglijke ervaringen kunnen verschillen en hoe prikkels verschillend binnen kunnen komen en verwerkt worden.

Binnen de wereld van neurodivergentie was synesthesie voor de makers dan ook een hele vruchtbare overkoepelende ingang om het divers werkende brein te vatten in kleuren, klanken, texturen, bewegingen en tempi. Voor de voorstelling kozen zij samen aan de hand van synesthetische opties, een specifiek pallet aan kleuren, geluiden, texturen en (over)prikkeling, om een ontroerende en aansprekende vertolking te vinden voor hoe de wereld zo verschillend ervaren kan worden.

“Een wervelende en expressieve viering van neurodiversiteit. Een zeer geslaagd gesamtkunstwerk, waarin dans, muziek en tekst ieder een gelijkwaardige plek innemen en met veel gevoel – en af en toe de nodige humor – in elkaar overvloeien om kleur te geven aan het idee van neurodiversiteit.”

– Parool

vr 14 maart

WAT IS NORMAAL? EN WAT ALS JE AFWIJKT VAN DE MASSA?

Moderne dans,
muziektheater en klassieke
muziek smelten samen

Gun jezelf een avond De Harmonie.

Wat is eigenlijk normaal? En wie bepaalt dat? In *Normality No More* van Conny Janssen Danst nemen drie topgezelschappen je mee in een neurodiverse belevingswereld. Grenzen vervagen tussen normaal en vreemd, neurotypisch en neurodivers, toeschouwer en deelnemer. Een oproep tot begrip en inlevingsvermogen voor mensen die de wereld anders ervaren dan de grote massa. Vertrekpunt voor de voorstelling is het klassieke meesterwerk *Winterreise* van componist Schubert.

Winterreise is een meesterwerk in de klassieke muziek. Schubert voltooide het in 1827. De hoofdpersoon legt na een afwijzing een eenzame reis af door de sneeuw. Hij voelt zich een buitenstaander en zondert zich af van de samenleving. Choreograaf Davide Bellotta, van Conny Janssen Danst: "We vroegen ons af of de reis echt gebeurd is of in zijn gedachten plaatsvindt. Is deze man echt normaal of gebeurt er ook iets in zijn hoofd? Vanuit die vragen zijn we gaan nadenken over hoe we het kunnen vertalen naar het heden. Zo ontstond het idee om het verhaal te verbinden met het thema neurodivergentie, een onderwerp dat juist nu heel actueel is."

ADHD, autisme dyslexie

Neurodivergentie verwijst naar een andere manier waarop mensen denken, leren of informatie verwerken. Denk bijvoorbeeld aan ADHD, autisme of dyslexie.

Davide wilde dit thema benadrukken in de choreografie en tegelijkertijd stereotypering vermijden. "Het was voor mij belangrijk dat het geen stereotype weergave werd, zoals iemand met ADHD die veel rondspringt. Het gaat om wat emotie doet met een persoon en hoe je dat gevoel kunt vertolken in beweging."

Persoonlijke ervaringen

Tijdens de ontwikkeling van de voorstelling schiep Davide een veilige omgeving waarin de dansers zich kwetsbaar en open konden opstellen. "Ik wilde een ruimte bieden waarin niets fout kon zijn. Alles mocht worden geprobeerd. Elke vraag of elk antwoord was waardevol," vertelt hij. Davide vroeg de dansers om terug te gaan naar momenten in hun leven waarin ze zich niet begrepen of geaccepteerd voelden. Vanuit deze persoonlijke ervaringen begonnen ze te improviseren. Op deze manier kregen de dansers het vertrouwen om zichzelf volledig te accepteren en te laten zien wat hen uniek maakt."

Het publiek is niet alleen toeschouwer, maar ook onderdeel van de ervaring. "Het idee is dat je als kijker de emoties samen met de performer ervaart. Hierdoor ga je hopelijk nadenken over neurodivergentie en uitsluiting. Zo is er bijvoorbeeld een scène die verdrietig lijkt, maar die ook grappige of complexe lagen kan hebben. Ik wil het publiek niet dwingen om een specifieke emotie te voelen, alles mag en kan tegelijkertijd gevoeld worden."

Normality No more, vrijdag 14 maart - ss! De Harmonie.
schuif hieronder uw eerste reactie op...

Echt, wat indrukwekkend!
Je voelt de 'winterreis' in jezelf!
Wat prachtig intens gedanst en gezongen.
Dank jullie wel.

Margriet

Sublim, intens! W.

Bedankt voor de inspirerende show ♥

Bedankt voor deze super gave, creatieve,
inspirerende voorstelling!! ♥ xx Famke Anne

Van harte gefeliciteerd met deze geweldige
voorstelling! Tehe

PERFETTA FUSIONE DI ARTI PERFORMATIVE!
SONO MOLTO FIERO DEL LAVORO DI UN COREOGRAFO
ITALIANO COME ME!
NORMALITA'? NO! SOLO IL CAOS DELLA VITA DIGITALE
CONTEMPORANEA
BRANI!!!

HOOFDSTUK 4

RESULTATEN

Uit ons onderzoek is onder andere gebleken dat **51,9%** van onze toeschouwers woorden kan proeven en zelfs **69,2%** een stem hoort in het eigen hoofd, die hen voorleest als ze zelf iets lezen.

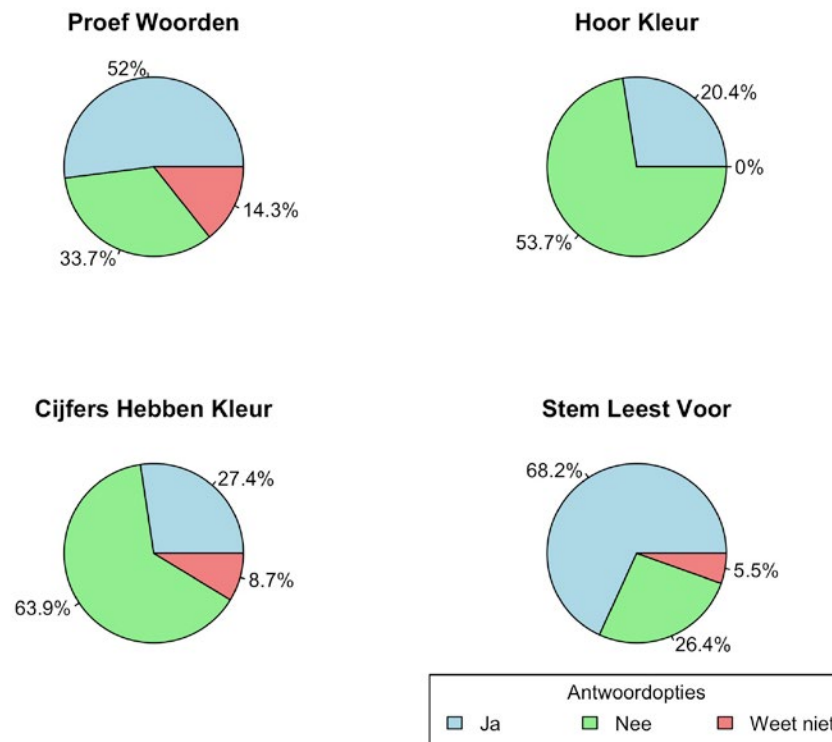
In vergelijking met de percentages in de algehele populatie is het opvallend hoe hoog het percentage van toeschouwers is dat aangeeft symptomen van één of meerdere vormen van synesthesie te hebben.

Opvallend? Zeker! Verrassend?

Je zou kunnen stellen dat de toeschouwers die naar de voorstelling kwamen, waren wellicht extra geïnteresseerd waren in het onderwerp juist omdat ze zelf of in hun directe omgeving

te maken hebben met een bepaalde vorm van neurodiversiteit. Maar zo'n groot percentage hadden we niet verwacht.

Zie hiernaast de uitgewerkte verhoudingen:

Figuur 1: percentages van publiek met neurodivergente kenmerken

“Ik voelde me zeker gezien in mijn eigen ADHD-brein.”

“Erg knap hoe ze mijn autistische brein hebben weten te vertolken, het klopte helemaal.”
-publieksreacties

4.1 PUBLIEK EN ZELFHERKENNING

Ervaring van de voorstelling tussen mensen met synesthesie en zonder
 Nu we een eerste idee hebben over de verhouding van de toeschouwers die aangeven een vorm van synesthesie te ervaren, duiken we wat dieper het onderzoek in. In het volgende onderdeel bekijken we de ervaring van de toeschouwers. Concreet gezien zijn we benieuwd of er een verschil in ervaring bestaat wanneer je zelf één of meerdere symptomen van synesthesie hebt in vergelijking met wanneer je geen symptoom van synesthesie hebt.

Om dit te onderzoeken hebben we gekeken naar de publieksreacties. De vergelijking hebben we gemaakt tussen personen die zich herkenden in alle symptomen en personen die geen van deze symptomen herkennen.

Deze laatste categorie noemen we voor nu de neurotypische doelgroep. In dit onderzoek hebben we ook gekeken naar het verschil in ervaring tussen de verschillende vormen van synesthesie, alleen bleken deze uitkomsten inhoudelijk weinig van elkaar te verschillen. Deze zijn te vinden in bijlage 1.

In onderstaande figuur zijn de meest populaire reacties te zien van beide groepen. Aan de linkerkant staan de reacties van de neurotypische doelgroep en aan de rechterkant zijn de reacties van de personen die zich in alle symptomen herkenden weergegeven. In totaal waren er 797 toeschouwers die zich identificeerden als neurotypisch waarvan 121 personen een reactie hebben achtergelaten.

Dit tegenover 638 toeschouwers die zich identificeerden met alle vier de symptomen waarvan er 126 personen een reactie hebben achtergelaten. Hoe groter de woorden zijn afgedrukt, hoe vaker de toeschouwers de woorden hebben benoemd in hun reactie.

4.2 HERKENNING IN ERVARING

woord	frequentie
prachtig	17
mooi	15
dans	9
indrukwekkend	8
muziek	8

woord	frequentie
geweldig	10
mooi	10
fantastisch	8
herkenbaar	8
prachtig	8

Figuur 2: publieksreacties van twee doelgroepen inclusief meest voorkomende woorden.

In de bijbehorende tabel staan de vijf meest genoemde woorden per woordenwol.

Overeenkomstig tussen de beide groepen zien we de positief geladen woorden als ‘geweldig’, ‘prachtig’, ‘mooi’, ‘fantastisch’.

Een opvallend verschil is dat de groep die zich herkent in alle vier de symptomen, ‘herkenbaar’ als een van de vijf meest genoemde woorden heeft opgeschreven. We kunnen voorzichtig stellen dat dit een aanwijzing is dat de voorstelling een goede weerspiegeling gaf van hoe het moet zijn om een neurodivergent brein te hebben.

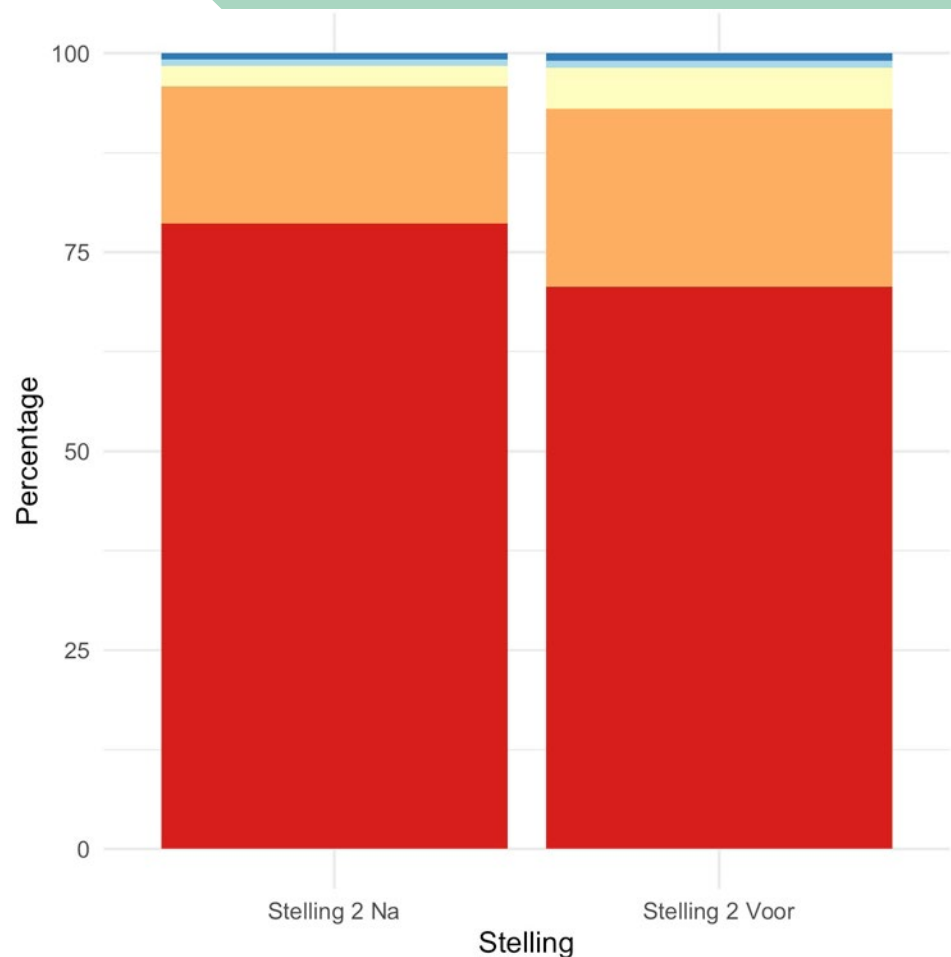
4.3 HET ONDERDOMPELINGSEFFECT

De tweede deelvraag die we bekeken gaat over het ‘onderdompelingseffect’. Dit hebben we gedaan door het verschil op een aantal stellingen te bekijken, voorafgaand en na afloop van de voorstelling. In eerste instantie waren we benieuwd of de interesse naar andermans brein is gestegen na het zien van de voorstelling.

Deze vraag hebben we letterlijk gesteld. In onderstaand figuur vallen de percentages af te lezen van de personen die nieuwsgierig zijn naar de werking van andermans hersenen, vóór (linkerbalk) en na afloop van de voorstelling (rechterbalk).

Alhoewel het basisniveau van interesse al erg hoog lag (70,6% geeft ‘helemaal eens’ aan), is het percentage personen dat het ‘helemaal eens’ was met de stelling (78,6%) na afloop gestegen met 8%.

Een mooie aanwijzing dat het zien van de voorstelling de interesse groter heeft gemaakt dan het al was.

Antwoordopties

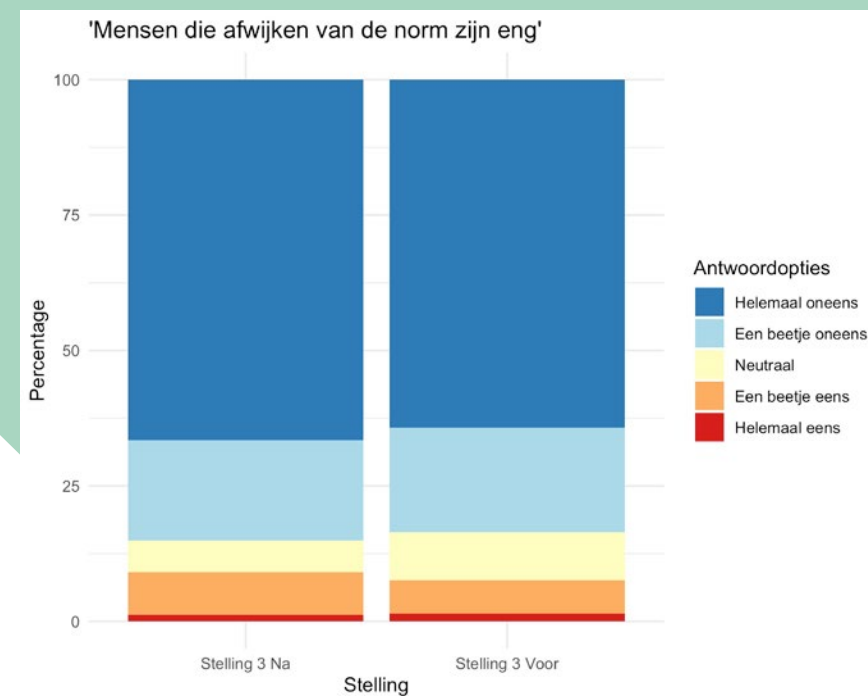

4.4 OPVATTINGEN OVER NORMAAL GEDRAG

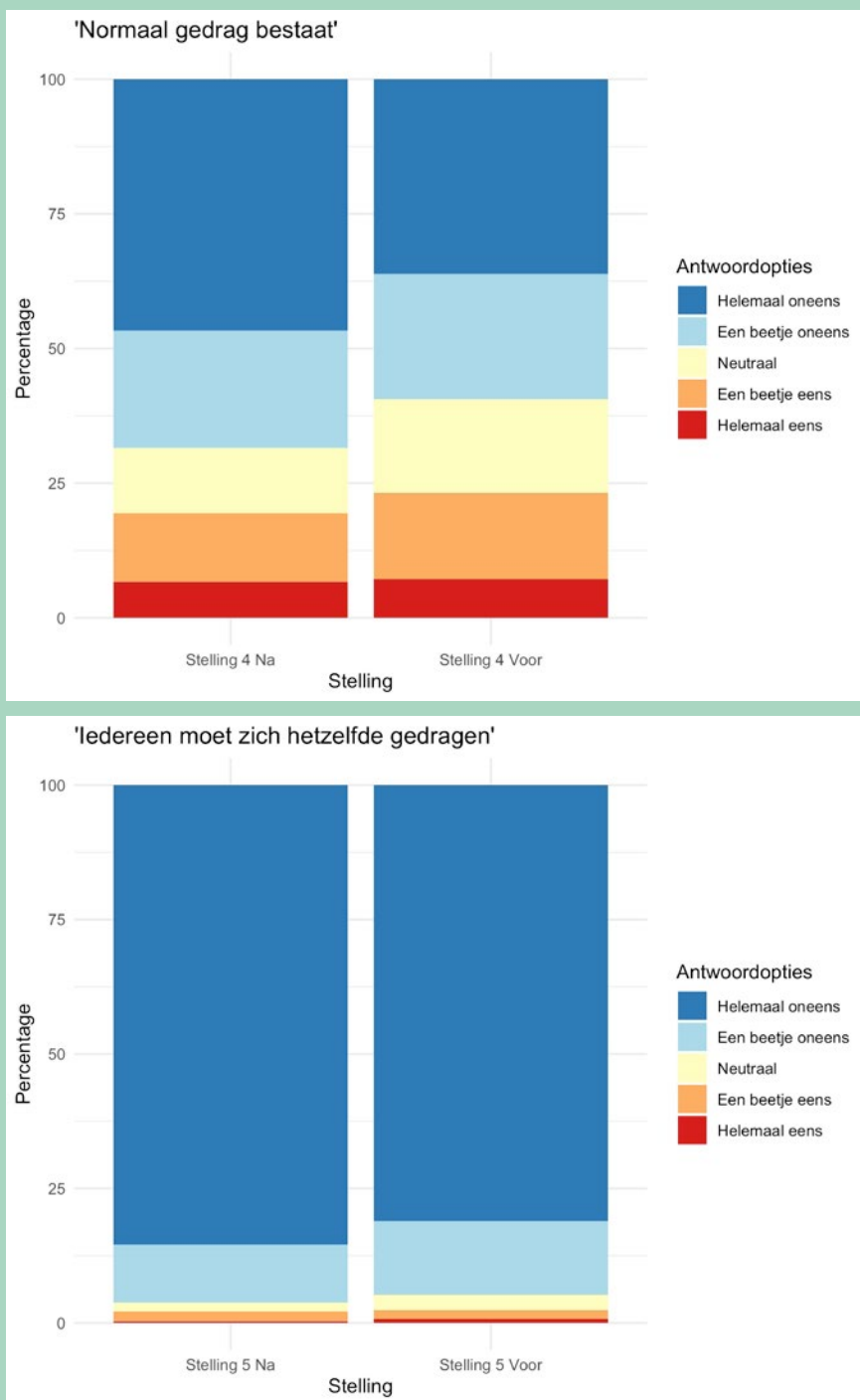
Naast onze interesse in het brein, onderzochten we ook hoe bepaalde opvattingen over het brein en gewenst gedrag veranderden — vóór en na het zien van de voorstelling.

Concreet onderzochten we drie opvattingen:

1. de gedachte dat mensen die afwijken van de norm eng zijn,
2. of iedereen zich op dezelfde manier zou moeten gedragen, en
3. of 'normaal gedrag' überhaupt bestaat.

Figuur 3: Interesse in andermans hersenen

Figuur 4: meningen ten opzichte van 'afwijkend' gedrag

In Figuur 4 zijn de veranderingen ten opzichte van deze drie stellingen zichtbaar gemaakt.

Op basis van deze gegevens concluderen we het volgende:

- Stelling 1 en 2: De meningen over deze twee stellingen zijn vóór en na de voorstelling vrijwel gelijk gebleven. Dit suggereert dat het publiek afwijkend gedrag niet als eng ervaart en niet vindt dat iedereen zich hetzelfde moet gedragen, en dat dit al het geval was vóór de voorstelling.
- Stelling 3: Hier zien we de grootste verschuiving. Voorafgaand aan de voorstelling was 23% het (in enige mate) eens met de stelling 'Normaal gedrag bestaat'; na afloop is dit gedaald naar 19%. Tegelijkertijd geeft een grote meerderheid van 65–70% aan het niet eens te zijn met deze stelling.

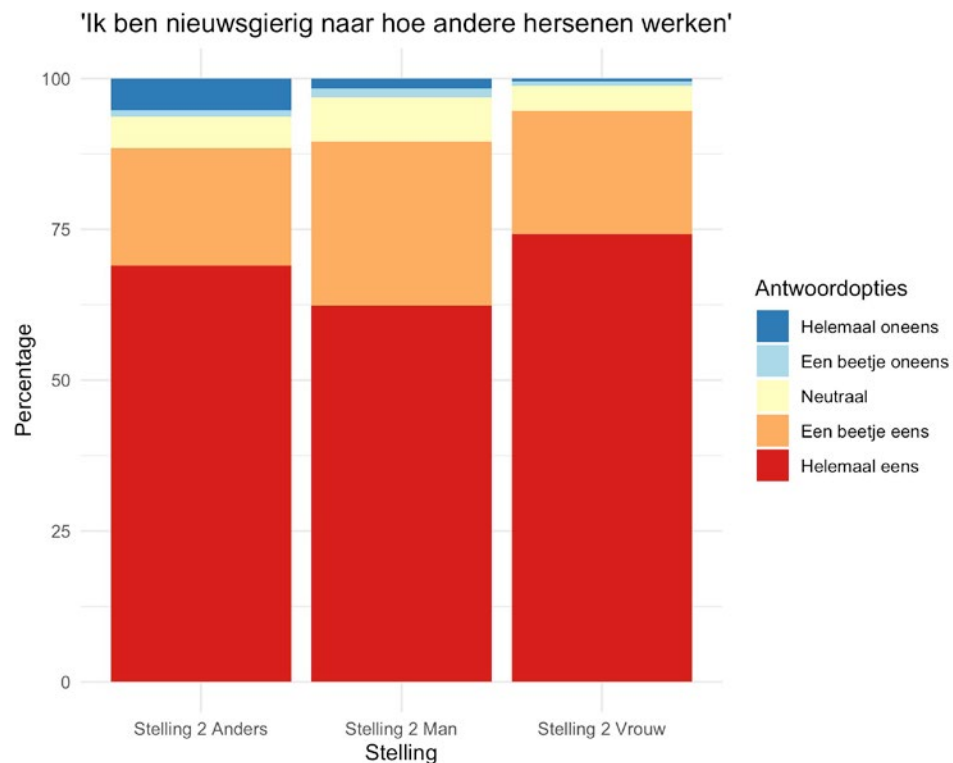
Hoewel deze verschuiving wijst op een lichte verandering in perspectief, is het verschil te klein om te spreken van een overtuigend 'onderdompelingseffect'. Een mogelijke verklaring is dat het publiek al bovengemiddelde interesse had in neurodiversiteit en afwijkend gedrag. Voor toekomstig onderzoek zou het daarom waardevol zijn om deelnemers te betrekken die minder affiniteit met het onderwerp hebben; bij hen is een verandering in perspectief mogelijk duidelijker waarneembaar.

4.5 VERSCHILLEN TUSSEN GENDER

Ook hebben we gekeken naar de vergelijking tussen gender. Is er een verschil in interesse in het onderwerp te vinden tussen mannen, vrouwen en personen die zich als anders identificeren? Was er een verschil in ervaring van de voorstelling?

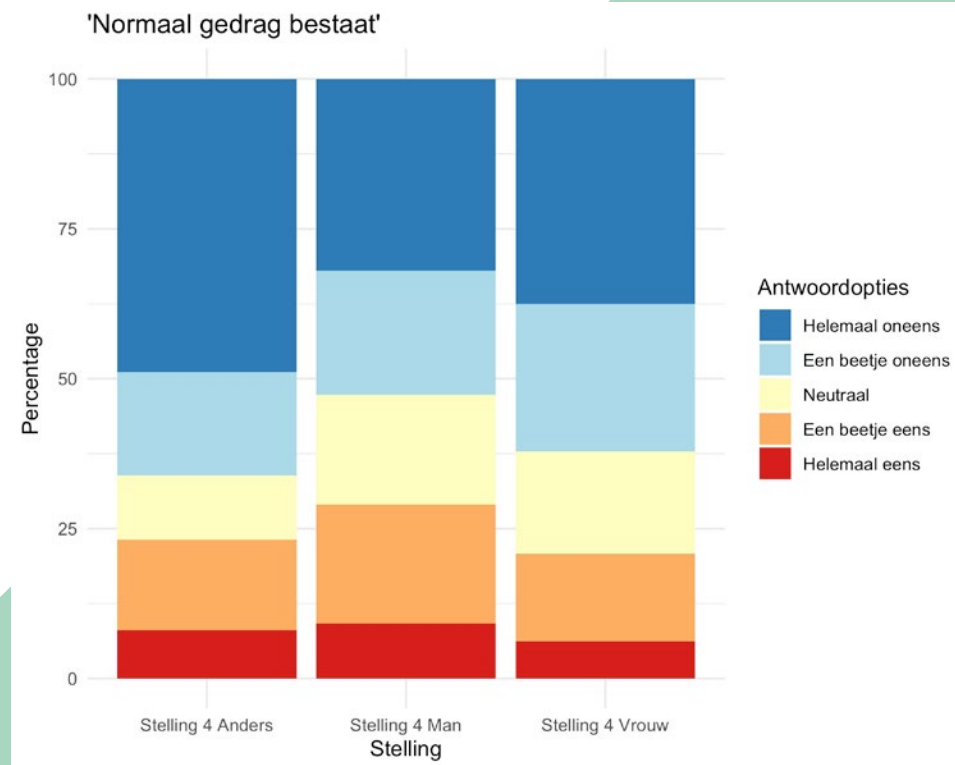
Voor de eerste vergelijking is gekeken naar de stellingen die voorafgaand aan de voorstelling zijn ingevuld. Zoals in de inleiding al te lezen valt, hebben 3016 mannen de vragenlijst ingevuld en 7178 vrouwen en 202 personen die zich identificeren als anders. In onderstaande figuur is de interesse in de werking van andermans hersenen te lezen. Voor alle genders is een duidelijke interesse waar te nemen. Toch lijken de vrouwen met een percentage van ruim 74% nét iets nieuwsgieriger te zijn

dan personen die zich identificeren als anders (69%) en mannen die de voorstelling bezochten (62%).

Figuur 5: verschil in nieuwsgierigheid in andermans hersenen per gender

Wat betreft de overige stellingen bleek er weinig tot geen verschil tussen gender, behalve op de stelling 'normaal gedrag bestaat'. Deze vergelijking is hieronder te zien. Opnieuw liggen de verschillen niet extreem ver uit elkaar. Wanneer we echter de categorieën 'helemaal oneens' en 'een beetje oneens' bij elkaar optellen zien we dat personen die zich identificeren als anders het hoogste percentage behalen (66%) tegenover vrouwen (61%) en mannen (53%).

Figuur 6: verschil in 'normaal gedrag bestaat' tussen gender

Als tussentijdse conclusie liggen de verschillen op twee stellingen een klein beetje uiteen tussen gender. Het blijkt dat mannen op voorhand net wat minder nieuwsgierig zijn naar de werking van andermans hersenen en kunnen zich iets meer vinden in het idee dat er zoiets bestaat als normaal gedrag.

Als laatste is er naar de ervaring van de verschillende genders. Het blijkt dat 1300 vrouwen, 559 mannen en 36 personen die zich als anders identificeren, een publieksreactie hebben achtergelaten. De reacties zijn hieronder te lezen.

heel
 normaal kwam
 beetje indrukwekkend
 heh gaaf echt
 verschillende overweldigend rode
 gedaan prachtig boem
 draadalletah wel
 mooi vond
 erg wauw
 disciplines
 overdonderend

Figuur 7.1: Publieksreacties per gender (anders)

HOOFDSTUK 5

CONCLUSIE

Uit dit onderzoek kunnen we een aantal dingen vaststellen. Allereerst heeft het publiek dat de voorstelling bezocht heeft zelf uitzonderlijk veel kenmerken van synesthesie in vergelijking met de algemene verdeling in de populatie. Op basis van de publieksreacties bleek de voorstelling voor deze mensen ook voor veel herkenning te zorgen. Wat betreft het onderdompelingseffect bleek de voorstelling de nieuwsgierigheid naar de werking van andermans brein licht te hebben aangewakkerd en vond een kleiner percentage na afloop dat er zoiets als 'normaal gedrag' bestaat. Op de overige drie stellingen was dit verschil er niet of nauwelijks, dus een kleine onderdompeling mag worden aangenomen, maar van een heel duidelijk effect kunnen we niet spreken. Allerlaatst zien we dat gender ook een licht verschil in dezelfde stellingen verklaart. Alhoewel hoog, blijkt dat mannen over het algemeen een iets lagere interesse in de werking van andermans brein vertonen dan vrouwen en personen die zich als anders identificeren. Ook vinden mannen in een hoger percentage dat er normaal gedrag bestaat dan de andere twee genders.

*“Fantastische combinatie van disciplines,
alles klopte, tot tranen geroerd.”
-publieksreactie*

Op het onderzoek zitten uiteraard ook nog een aantal beperkingen. Allereerst is er wat betreft de zelfcategorisatie alleen gekeken naar synesthesie als vorm van neurodivergentie. In dit onderzoek zijn kenmerken van AD(H)D of autisme niet meegenomen. Deze overweging is gemaakt om de vragenlijst enigszins in een theatrale vorm te behouden en niet te veel op een klinische vragenlijst te laten lijken. Daarnaast was

het basis interessesniveau in het 'afwijkende' brein erg hoog. Uiteraard erg logisch als toeschouwer van een voorstelling over neurodivergentie. Hierdoor echter was het effect van de voorstelling op stellingen als 'ik ben geïnteresseerd in de werking van andermans brein' omdat deze interesse op voorhand al heel duidelijk te zien was.

Al met al kunnen we concluderen dat de voorstelling veel bij het publiek heeft losgemaakt. Wellicht dat deze niet direct terug te vinden is in alle cijfers, maar des te meer in de overweldigende hoeveelheid publieksreacties die na afloop van de voorstelling is gegeven. In totaal hebben 1895 toeschouwers de moeite genomen om een reactie te schrijven die varieert van 'intens' tot 'fantastisch'. Deze indrukwekkende respons laat zien dat kunst kan informeren, én een gevoel van herkenning, verbondenheid en dialoog kan oproepen rondom een thema dat vaak als onzichtbaar wordt ervaren.

HOOFDSTUK 6

REFLECTIE

Normality No More bracht verschillende werelden bij elkaar. Wat deze ontmoeting bijzonder maakte, is dat ze niet vertrok vanuit uitleg, maar vanuit beleving. Vanuit luisteren, zonder oordeel. Vanuit de bereidheid om je eigen referentiekader los te laten; al is het maar voor even.

Door in de voorstelling geen verklaringen te geven, maar perspectieven te tonen en vragen te stellen, ontstond ruimte. Ruimte voor verwarring, herkenning, weerstand, ontroering, nieuwsgierigheid en empathie. En vooral: ruimte om vragen te stellen die vaak als ongemakkelijk worden gezien. Hoe beleef jij de wereld eigenlijk? Wat is normaal gedrag? Voor wie? En wie beslist dat eigenlijk?

De publieksreacties maken duidelijk hoe diep de voorstelling binnenkwam:

“Alsof ik in een psychedelische trip zat.”

“It was like a trip to feelings-land.”

“Holy moly we are all people – it’s beautiful from each perspective”

“Mijn ziel lag op het toneel en ik was teleurgesteld dat het afgelopen was.”

“Geweldig! Alsof ik mijn eigen hoofd zag dansen.”

Vaak deelde mensen verwondering of ontroering:

“Prachtige vertaling van neurodiversiteit naar dans en muziek.”

“Impressive, thought-provoking. I’ll have to think on this for a while.”

“I am breathless...”

De voorstelling bood herkenning aan mensen die zichzelf zelden weerspiegeld zien. En maakte voor anderen voelbaar wat moeilijk in woorden te vatten is.

“Ik kwam gestrest binnen en ging betoverd weer naar buiten.”

“A sense of wonder rooted in completeness and acceptance.”

“Zelden zo’n boeiende voorstelling gezien.”

Naast de reacties via de vragenlijst lieten bezoekers ook mas-saal en uit eigen beweging iets achter in het gastenboek. Een verzameling aan persoonlijke, vaak ontroerende boodschappen die de impact van de voorstelling nog eens onderstrepen.

Het succes van het publieksprogramma; met nagesprekken in 21 theaters, een reizende tentoonstelling, en een groots samenwerkingsproject met studenten en sociale partners in ITA, toont hoe groot de behoefte is aan dit soort ruimte. Ruimte om het eigen perspectief te kantelen, zonder meteen een antwoord te hoeven formuleren.

Als we iets hopen dat blijft hangen na dit project, dan is het dit:

Dat afwijking wordt getolereerd, én als waarde wordt erkend.

En dat normaal gedrag - misschien wel - niet bestaat.

AGENDA

ZA 1 FEB

**Conny Janssen Danst,
Via Berlin en Ragazze
Quartet**

**Normality No More | Schuberts
Winterreise revisited**

Wat is eigenlijk normaal? En wie bepaalt dat? In *Normality No More* nemen Conny Janssen Danst, Via Berlin en Ragazze Quartet u mee in een neurodiverse belevingswereld. Grenzen vervagen tussen normaal en vreemd, neurotypisch en neurodivers, toeschouwer en deelnemer. Waar zit u op het spectrum?

In de voorstelling wordt een bestseller in de klassieke muziek, Schuberts

Winterreise, uitgebeeld tot op het bot en weer opnieuw opgebouwd. In de oorspronkelijke *Winterreise* legt de hoofdpersoon een eenzame, winterse reis af nadat zijn liefde hem verlaten heeft. In *Normality No More* smelten moderne dans, muziektheater en klassieke muziek samen tot een nieuwe versie. Een ode aan het divergente brein én een oproep tot begrip voor mensen die de wereld anders ervaren dan de grote massa.

Dans / Muziektheater / Klassiek

→ 20:00 uur / Theater Kerkrade
Grote zaal / € 21,- / € 28,50 / € 33,-
→ Serie: Dutch Design, p.19
→ Bij deze voorstelling wordt een inleiding gegeven.

KIRCHROA

1-2-25

Wat vond u
ervan?

Vielen Dank,
es war wunderschön
und sehr
berührend.
Alles Gute für Euch!

Wat indrukwekkend, anders,
creatief, emotioneel,
Dank!

Zeer bijzonder, emotionerend,
fantastisch!

Prachtige voorstelling! Top
genoten!

Zó mooi

Paul Alex Marlon

Dankdank dank!
Ontkoerend! Hilarisch! Prachtig
Samenspel! Prachtig de con!
Mooie Samenwerking! Dankdankdank!
Hans + Esther

Tip: doe deze op Lowlands 2025

‘Normaal’

*Text by Lucky Fonz III and Dagmar Slagmolen
Performed by actress Dagmar Slagmolen*

Normaal, normale, normal...

What is normal?

“Am I normal?” that’s the question.

“Ben ik normaal”.....

Normality normalität normalité normaliteit

Tie teet tee teit

Tie teet tee teit

Tea time? No ...

Zeit

Keine Zeit

*“Ich kann zu meiner Reise nicht wählen
mit der Zeit”*

What would be a normal time?

Normale – tijd

Normaal

Norm, nor-

No no not anymore

There’s no limit

No more

No more norm

No more normal

No more normality

HOOFDSTUK 7

BIJLAGES

Bijlage 1: Ervaringen van mensen met verschillende vormen van synesthesie

Hoor Kleur

Cijfers hebben kleur

Stem leest voor

Woorden proeven

HOOFDSTUK 8

BRONNEN

- Berkel, B. (2023, juli 15). Dit is een geweldig nieuwsbericht: In Nederland is 4% van de bevolking dyslectisch.
<https://berkel-b.nl/blog/2023/07/15/dit-is-een-geweldig-nieuwsbericht/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2025, april 2). 3 procent van de bevolking geeft aan een autismespectrumstoornis te hebben.
<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2025/14/3-procent-van-de-bevolking-geeft-aan-een-autismespectrumstoornis-te-hebben>
- Mens-en-gezondheid.infonu.nl. (z.d.). Synesthesie: Waarneming van zintuig prikkelt ander zintuig.
<https://mens-en-gezondheid.infonu.nl/aandoeningen/172416-synesthesie-waarneming-van-zintuig-prikkelt-ander-zintuig.html>
- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). ADHD.
<https://www.nji.nl/cijfers/>
- PsychoseNet. (z.d.). Wat is neurodiversiteit?
<https://www.psychosenet.nl/wat-is-neurodiversiteit/>
- Van Campen, C. (2005). Tussen zinnen: Synesthesie of hoe de zintuigen samenwerken. Utrecht: Uitgeverij Zien.

Vrijdag 20 ^{→ sorry!} ~~juni~~ 2024
december

première Theater Rotterdam

Wat vond u van de Voorstelling? :

moie foto's en schilderijen! Leuk om
zelf uit te leren wie jij bent.

groetjes,
péplém

Zang, dans, muziek: alles indrukwekkend
en zeer verhalend wat de innerlijke
mens individueel en in een groep
kan ervaren. Top!
Groetjes, Maggie, R'dam.

Hoe houd ik mijn brein gezond?

Door te dansen ...

Gidli Janssen

Dank voor de prachtige voorstelling
wat een mooie mensen
allemaal
in hun eigenheid

Diep geïnspireerd

Fantastisch!
Heel gaaf en indrukkend.
Zelf aan het denken/voelen/
beleven. Lief Pauline

Prachtig!
Ik heb zo genoten
van de dans en
de zang
Willemijn.

Ik dacht dat het
pas 30 min duurde,
en toen was het af!
Zat er helemaal
in. Dankjulliewel
Groetjes, Wietse

Dank aan allen!

Bedankt dat wij hier "mogen bestaan"
— Lente, Ootje, Vera, Milou, Magar